

**Sənubər
Hacıyeva
İlyası**

Sənətsünas

Uyğur tarxi haqda möhtəşəm bir əsər

"İDİKUT" dilimizə tərcümə olunan ilk uyğur romanıdır. Müəllifi Qazaxıstanda yaşayan Əhmədcan Əşiridir. O, Qazaxıstanda uyğur ədəbiyyatını təmsil edən ən önəmli simalardandır. Bildiyimiz kimi Qazaxıstan uyğur türklərinə hər zaman dəstək olan ölkələrdəndir. Hətta Qazaxıstan Yazıçılar Birliyinin nəzdində Uyğur Ədəbiyyatı Şöbəsi vardır ki, müəllif də bir müddət bu şöbənin başqanı olmuşdur. Onun bir çox əsərləri qazax, rus, özbək, ukrayna və qırğız dillərinə tərcümə edilmişdir.

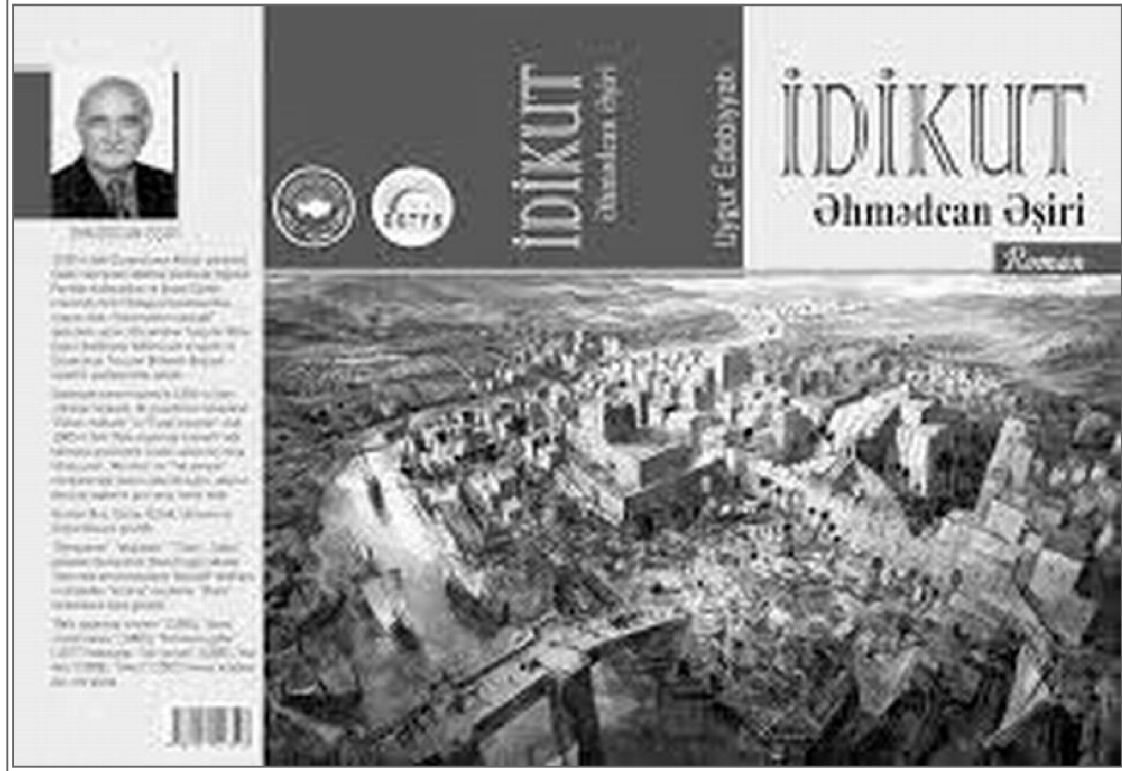
"İdikut"un tarixi roman sevenlərin vazkeçilməzi olacağına inanıram. Əsərdə uyğur dövləti olan İdikutun ayaqda qalma mübarizəsindən bəhs edilir.

İlk öncə onu qeyd edim ki, əsər hələ satışda deyildir. Belə bir əsərin ilk oxucularından olmaq möhtəşəm bir duyğudur. "İdikut" DGYTB nin (Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyi) nəşridir. Əsəri dilimizə uyğunlaşdıran Taleh Mansur, redaktoru Əkbər Qoşalı, məsləhətçiləri isə Qazaxıstandan Malik Otarbayev, Azərbaycandan İbrahim İlyasıdır.

Əsərə keçməkdən öncə uyğur tarixi haqda qısa məlumat vermək istəyirəm. 840-cı ildə Orhunda mövcud olan Uyğur dövləti həm taxt oyunları, həm də qırğızların hücumu ilə süquta uğrayır. Öge Tekin bir müddət sonra dövləti yenidən

dirçəldir. Lakin bu dəfə də çinlilərin hücumuna məruz qalır. Bu zaman hakimiyyətə olan sonuncu xan II Kasarın qardaşı oğlu Pan Təkin və baş vəzir Sarçukun rəhbərliyi ilə 15 uyğur qəbiləsi Tanrı dağının şərqinə gedirlər. Burada isə 2 yer ayrılırlar. Bir hissə Pan Təkinin başçılığı ilə şimal-şərqə gedir və burada 5 məhəllədən ibarət şəhər - Beşbalıq şəhərini salırlar. Zaman keçdikcə şəhər böyüyür. Buranın əmirləri isə İDİKUT adlanır...

İdikut hakimi İyən Tömür, Kitan dövlətindən asılılığı qəbul edir və bu, illərlə davam edir. Maddi, mənəvi bütün sərvətlərinin Kitan hakimiyyətinə daşınması xalqı İyən Tömürə qarşı çıxmağa vadar edir. Xalq dövlətin tək çıxış yolunu İyən Tömürün vəliəhdi təyin etməsinə baxmayaraq Kitan dövlətinə sədaqətini göstərmək üçün göndərdiyi və illərdir orada əsir olan Bavurçuk Art Təkin olduğunu anlayır. Və onu edamdan xilas edərək, öz yaxın ətrafının köməyi ilə İyən Tömürü öldürür. Beləliklə, Bavurçuk Art Təkin xalqın dəstəyi ilə hakimiyyətə gəlir. Lakin atasının etdiyi səhvləri təkrar etmək istəməyən idikut daha böyük addımlar atır və Çingiz Xanla itifaq bağlayır... Sonra isə döyüşlər, fəkəklər bir-birini əvəz edir. Bavurçuk Təkin Çingiz Xanın dəhşətli döyüş taktikası qarşısında sarsılmağa da özünü toplayır və əlindən gələndiyi qədər bacı-qardaşlarına, qan qardaşlarına kömək edir. Niyə qan qardaşları? Çünki Çingiz Xan ondan yalnız hərbi dəstək almır, həm də

onunla birgə Orta Asiyaya hücum edir. Bu, İdikut üçün nə qədər çətin olsa da qan qardaşları üçün əlindən gələni etməyə çalışır. Əsəri oxuduqca Bavurçuk Təkinə zaman-zaman bəraət qazandıra bilmirdim. Lakin əsərin sonuna doğru fikrim dəyişdi. Spoiler vermədən yazmaq istəyirəm fikirlərimi. Amma tarixi romanda bunu etmək biraz çətin olur. Çingiz Xanın amansız işğal qaydaları insanı sarsıdır. Sona doğru bir-birini əvəz edən həzin sonluqlar, Bavurçukun qəhrəmanlığı əsəri oxunaqlı edir.

Əsəri maraqlı edən məqamlardan biri də bilgi dolu olmasıdır. Əsər boyu həm uyğurların, həm də monqolların tarixi, mədəniyyəti, geyimləri, inancları, bir sözlə, ümumi xarakteristikalarını görürük. Uyğurların zəngin tarixi və mədəniyyəti, incəsənəti haqda maraqlı məlumatlar əldə edirik. Həm də öyrənirik ki, monqollar bir çox sahələrdə uyğur türklərindən faydalanmışlar. Onların dil, əlifba, ədəbiyyat və bir çox sahələrində uyğur izləri görünür. Bunu Çingiz Xanın Bavurçuk Art Təkinlə Orhun düzündə olan dialo-

qunda da oxuyuruq. Onun uyğurların əzminə, incəsənətinə olan sayğısını görürük. Bavurçuk Art Təkinin monoloqunda da bunun şahidi oluruq. İdikutlular buddizm, manihəizm dinlərinə sitayiş edirdilər. Dövlət dini isə buddizm idi. Onların zəngin mədəniyyəti bu buddist məbədlərinin tərtibatında, bəzədilməsində özünü göstərir. Bir sözlə, "İdikut" həm tarixi gerçəklikləri, həm də incəsənətin, mədəniyyətin zəngin təsviri ilə möhtəşəm bir əsərdir. "İdikut" #mütləqoxunmalı əsərlər sırasındadır.